

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

! Ankstesnėse klasėse jau esate susipažinę su pagrindiniais rašybos principais: *fonetiniu*, *morfologiniu* ir *tradicioniu*. Lietuvių kalbos rašybos pradžia – XVI a., kai prasidėjo lietuviškų knygų leidyba. Iš pradžių buvo linkstama prie morfologinės, vėliau labiau prie fonetinės rašybos. Dabartinė rašyba įsitvirtino XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Šiai rašybai pagrindus padėjo Jonas Jablonskis ir Kazimieras Būga.

 1 uždutis. Skaitydami bendraamžės Vakarės dienoraščio įrašą, užpildykite mąstymo žemėlapi, pateikite 2–4 pavyzdžius.

2022 metai

Rugsėjo 22 d.

Šiandien šviesi, giedra diena. Stebiu už lango lėtai judančias gelstančio klevo šakas, prisimenu vasarą, jūrą, kopų smėlį, bangų ošimą. Girdžiu ramų mokytojos balsą: „Ar mane girdite?“ „Girdim, girdim“, – patvirtiname ne vienas ir skaitome lietuvių kalbos rašybos principų aprašą: „Pagal **fonetinį principą** žodžiai rašomi taip, kaip girdimi tariant.“ Vadinasi, jei tariau *gilė*, *medis*, *saulė*, *rytas*, *jūra*, *smėlis*, *kopos*, *banga*, *vėjas*, taip ir rašau. Svarbiausia – taisyklingai tarti lietuvių kalbos garsus (reikia įsidėmėti dvigarsius *il*, *im*, *in*, *ir*; *ul*, *um*, *un*, *ur*). Tiesa, tarptautinių žodžių *o* yra trumpas (išskyrus senuosius skolinius).

Bet vien tarimu negali paaiškinti visos bendrinės lietuvių kalbos rašybos. Skaitau toliau: „Pagal **morfologinį principą** tos pačios žodžio dalys turi būti rašomos vienodai, nors tariamos skirtingai, pvz.: *segu*, *segti*, *segdamas*, *segtukas*.“ Tai ir *ošdama* (tariau *ž*), nes *ošia*, o *dirbti* (tariau *p*), nes *dirba*? Mokytoja aiškina: „Reikia rašyti vienodai visuose giminiškuose žodžiuose, net kai raidė nesutampa su garsu: *Medžiai augdami užaugs* (tariame *užauks*)...“ Reikės pakartoti žodžio dalis! Morfologinis rašybos principas reikalauja dėmesingumo, žodžio dalių išmanymo. Rašau *pusbrolis* (tariau *zb*), nes atpažįstu dvi šaknis *pus-* ir *bro-*. Žodžiuose *pusseserė*, *užžėlė*, *perrašė* rašau dvi raides, bet tariau vieną garsą. Kodėl? Prisimenu: tariant panašūs garsai susilieja, o rašydama turiu prisiminti, kad žodį *pusseserė* sudaro dvi šaknys *pus-* ir *ses-*, žodį *užžėlė* sudaro priešdėlis *už-* ir šaknis *žėl-*, žodį *perrašė* sudaro priešdėlis *per-* ir šaknis *raš-*. „Morfologinė rašyba nesutampa su fonetine“, – pabrėžia mokytoja. Rašau: *saulė šviesdama* (nes šaknis *švies-*), *banga ošdama* (nes šaknis *oš-*)... Žodžio gale po minkštojo priebalsio rašome *ia* (tariame *e*), pavyzdžiui, *elnias*, *kėlias*, *gražiai*... Vadinasi, morfologinis principas tinka rašant ne tik priebalsius, bet ir balsius žodžio gale?

Skaitau toliau: „Pagal **tradicinį principą** žodžiai ar žodžio dalys rašomi taip, kaip iš seno įprasta juos rašyti. Pavyzdžiui, nosinėmis *q*, *ę*, *i*, *ų* žymimi ilgieji balsiai, kilę iš dvigarsių *an*, *en*, *in*, *un*, kadaise tartų pro nosį.“ Klasėje pradedame ošti kaip jūros bangos. Mokytoja ramina: „Įsitikinti, kad šie balsiai kilę iš dvigarsių, visai nesunku. Tai rodo garsų kaita giminiškuose žodžiuose, pavyzdžiui, *kąsti*, nes *kanda*; *lįsti*, nes *lindo*; *spręsti*, nes *sprendžia*. Iš tradicijos raide *i* žymimas ir priebalsių minkštumas, rašoma arba nerašoma priebalsė *j* žodžio pradžioje prieš dvibalsį *ie*.“ Iš pradžių rašau *Jieznas*, *Jiesia*, *ietis*, *ieškinys*, *bręsti*, *siųsti*, *išsigąsti*, bet ir vėl pasineriu į vasaros prisiminimus, girdžiu jūros ošimą, juntu kopų smėlį...

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

Lietuvių kalbos rašybos principai

Koks?

Koks?

Koks?

Kas būdinga?

Kas būdinga?

Kas būdinga?

Į ką atkreipti dėmesį?

Į ką atkreipti dėmesį?

Į ką atkreipti dėmesį?

Pavyzdžiai

Pavyzdžiai

Pavyzdžiai

Pastabos ir klausimai

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

2 uždutis. Remkitės užpildytu mąstymo žemėlapiu ir bendradarbiaudami vienas kitam apibūdinkite pagrindinius rašybos principus, paaiškinkite, kuo jie skiriasi, pateikite 1-3 pavyzdžius.

Fonetinė rašyba

3 uždutis. Bendradarbiaudami atlikite fonetinės rašybos įtvirtinimo užduočių.

1. Skaitydami taisyklingai ištarkite garsus. Atkreipkite dėmesį į trumpuosius ir ilguosius balsius.

Linas – lynas, rito – ryto, rimo – rymo, lupa (muša) – lūpa, ruda (spalva) – rūda, klupo – klūpo, muša – mūšis, pabusiū – pabūsiū, dilo – dyla, durys – dūris, stebuklas – pabūklas, gera – geras, sava – savas.

2. Pasirinkite 3-5 žodžius ir sugalvokite su jais sakinių. Užrašykite juos.

3. Skaitydami taisyklingai ištarkite garsus. Atkreipkite dėmesį į **ė** ir **o**.

Voras, doras, moko, šoko, storas, plonas, gilė, rašė, skaitė, rašo, skaito, dėlė, rymo, tyko, mėgo, mėto, šio, jos, to, tos, žolė, gėlė, dilgėlė, lėlė, eglė, ropė, daržovė, galūnė, oda, rėkti.

4. Pasirinkite 3-5 žodžius ir sugalvokite su jais sakinių. Užrašykite juos.

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

5. Skaitydami tarptautinius žodžius taisyklingai išstarkite garsus. Atkreipkite dėmesį į trumpąjį **o.**

Fonas, pomidoras, metodas, emocija, mikrofonas, kopija, kalorija, istorija, parodija, žargonas, herojus.

6. Skaitydami tarptautinius žodžius taisyklingai išstarkite garsus. Atkreipkite dėmesį į ilgąjį **o.**

Kristijonas, Marijona, valerijonas, fortepijonas, milijonas, milijonierius, bilijonas, trilijonas, alijošius, doleris.

7. Skaitydami taisyklingai išstarkite garsus. Atkreipkite dėmesį į dvibalsius **ie ir **uo**.**

Lietuva, duona, riekė, juodas, puodas, miestas, priemiestis, uodas, uoga, uola, juokas, vieta, diena, ruduo, žiema, akmuo, vienas, hiena, giedra, apuokas, šienas, dubuo, duobė, kuopa, gruodis, liepa.

8. Iš 5–7 pratimų pasirinkite 2–4 žodžius ir sugalvokite su jais sakinių. Užrašykite juos.

---

9. Aiškiai tardami garsus (balsius ir dvibalsius), perskaitykite sukirčiuotą eilėrašį.

Asiūklis

Pasakýk, iš kuř tų atėjaĩ,
asiūkli, iš kókió tůkstantmečio
tavo šáknys kvėpúoja pō
màno kójom?
Kō geideĩ iš sáulės ĩr perkũno?
Kókią žinią àtnešei pėrduoti –
kókį pėrspėjimá – šiám pavásariui?

Janina Degutytė

- Lietuvių kalboje garsai **é** ir **o** visada tariami ilgai, įtemptai.
- Tarptautiniuose žodžiuose garsas **o** tariamas trumpai (išskyrus senuosius skolinius, pvz.: *valerijonas, fortepijonas, doleris, milijonas* ir kt.).
- Sutaptiniai dvibalsiai **ie** ir **uo** tariami įtemptai.

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

10. Įrašykite praleistas raides (balses ar dvibalses).

L__tuva yra ned__delė valst__bė prie Balt__jos j__ros. Žmogus ne viena d__na g__vas. Užtepk d__nos r__kę sv__stu. J__kiasi p__das, kad katilas j__das. Kaunas yra mano jaun__stės m__stas. Priem__ščio mišk__se auga daug įvairių __gų: mėl__nių, žem__gių, bruknių, spang__lių. Visą d__ną aplink skamb__jo vaikų j__kas. Žalia ž__lė, bet ne ž__lė, su __dega, bet ne pelė.

Morfologinė rašyba

4 užduotis. Bendradarbiaudami atlikite morfologinės rašybos įtvirtinimo užduočių.

1. Skaitydami taisyklingai išstarkite priebalsius. Tardami atkreipkite dėmesį į priebalsių supanašėjimą ir susilieją.

Pusbrolis, užsienis, užžiebė, pusseserė, pusžalis, atgarsis, iššūkis, išskrido, vabzdžiai, išskaičiuoti, skaisčiai, vežti, išsoko, verkdamas, dirbti, vežti, švarraštis, perrašyti, išdavystė, išdykauti, paprasčiau, zyztį, žvilgsnis, atgaiva, žingsnis, anksčiau.

! 2. Žodžius surašykite į atitinkamas lentelės skiltis.

Įtvirtinant fonetinę rašybą jums pravers tarties pratybos:

- Mokomoji tarties ir kirčiavimo programa;
- Lietuvių kalbos naujažodžių tartuvas (žr. Naudingos nuorodos).

- Norint taisyklingai rašyti svarbu atpažinti **reikšmines žodžių dalis**: priešdėlį, šaknį, priesagą, galūnę, sangražos dalelę.
- Taip pat svarbu prisiminti, kad garsai veikia vieni kitus: **priebalsiai** **supanašėja** (suskardėja, suduslėja, **s, z, ž** prieš **č** tariami kaip **š**, o **z** prieš **dž** tariamas kaip **ž**) ar **susilieja**.

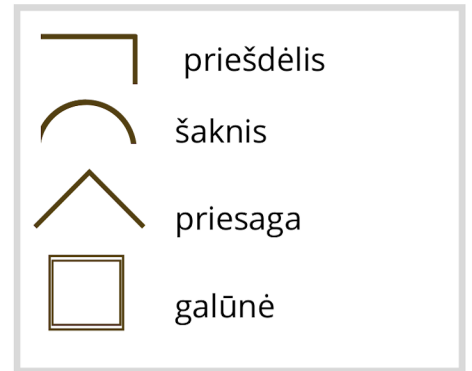

Garsai tariant supanašėja	Garsai tariant susilieja
<i>Pusbrolis,...</i>	<i>Užsienis,...</i>

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

3. Sutartiniais ženklais pažymėkite reikšmines žodžių dalis. Atkreipkite dėmesį į priebalsių rašybą.

Bėgti – bėgdamas, nešti – nešdamas, verkti – verkdamas, skaistus – skaisčiai, vaizdas – vaizdžiai, vabzdys – vabzdžiai, džiaugtis – džiaugiasi, pavyzdys – pavyzdžiai, skruzdė – skruzdžių, mokestis – mokesčių, siena – užsienis, šoko – iššoko, rašyti – perrašyti, raštas – švarraštis, gauti – užgauti, rinkti – perrinkti.

! Rašyba dažnai paaiškėja, kai priebalsiai atsiduria prieš balsius: *megztinis – mezga, vykdymas – vyko, rugsėjis – rugys.*

4. Pabraukite tuos giminiškus žodžius, kuriuose priebalsiai aiškiai girdimi, nes atsiduria prieš balsį.

Žiebtuvėlis – žiebti, žiebia; rugpjūtis – rugys, rugpjūčio; žingsnis – žengti, žengia; žvilgsnis – žvelgti, žvelgia; dirbtuvė – dirbti, dirba; segtukas – segti, sega; skrisdama – skristi, skrenda; džiaugsmas – džiaugtis, džiaugiasi.

5. Iš 1–3 pratimų pasirinkite 2–4 žodžius ir sugalvokite su jais sakinių. Užrašykite juos.

6. Įrašykite praleistas raides (priebalses).

Aš turiu tris pu__brolius ir dvi pu__eseres. Domiuosi studijomis u__sienyje. Jis pirmasis u__iebė simbolinį aukurą. A__garsis apie partizanus pasklido po visas apylinkes. Jaunam žmogui reikia i__bandymų ir i__ūkių. Vab__džiai minta augalinės ir gyvūninės kilmės maistu. Skai__čiai šviečia saulė. Išėjau juo__damasis, grįžau ver__damas. Duonos neturėsi, jei dir__ti tingėsi. Rašinį rašiau ne juodraštyje, o šva__aštyje. Draugo i__davystė visada skausminga. Kiekvienam reikia poilsio ir a__gaivos. Ank__čiau pradėjęs, ank__čiau užbaigsi.

3.2 Pagrindiniai lietuvių kalbos rašybos principai

Tradicinė rašyba

5 užduotis. Prisiminkite nosinių balsių rašybos žodžių šaknyse taisykles ir bendradarbiaudami atlikite tradicinės rašybos įtvirtinimo užduočių.

1. Įrašykite praleistas raides.

Nosinės raidės **ą, ę, į, ū** giminiškų žodžių šaknyse rašomos tada, kai kaitaliojasi su dvigarsiais **an, en, in, un**.

Tradiciiniu principu pagrįstas:

- nosinių balsių rašymas žodžių šaknyse;
- minkštųjų priebalsių žymėjimas raide **į**;
- **j** tarimas ir rašymas ar nerašymas lietuviškų žodžių šaknyse prieš **ie**.

Br__sti (nes brendo), gal__sti (nes galanda), gr__sti (nes grindė), išsig__sti (nes išsigando), k__sti (nes kanda) k__sti, K__stutis (nes kentė), l__sti (nes lindo), paž__sta (nes pažinti), r__sti (nes rentė), sk__sti (nes skendo), si__sti (nes siunčia), sk__sti (nes skundė), skl__sti (nes sklendė); sp__stai, sp__sti (nes spendė), spr__sti (nes sprendė); šv__sti (nes šventė).

2. Įrašykite praleistas raides.

Nosinės raidės **ą, ę, į** giminiškų žodžių šaknyse rašomos tada, kai giminiškuose žodžiuose kaitaliojasi tarpusavyje.

Dr__sa (nes drįsti), gr__ža, gr__žinti (nes grįžti, gręžti), m__styti, m__stymas (nes mįslė), įsir__žti (nes rąžytis), t__sti, t__sinys, t__soti (nes tąsa), tr__šti, tr__šimas (nes trąšos).

Pastaba: nosinės raidės **ą, ę** nerašomos, jei giminiškų žodžių šaknyse **a** ir **e** kaitaliojasi su **ė**, pvz.: *graso, gresia, grėsti; drasko, dreskia, drėskė.*

3. Įrašykite praleistas raides.

Nosinės raidės **ą, ę** rašomos tik veiksmažodžių esamojo laiko šaknyse ir iš jo padarytose formose.

Šąla, todėl š__lantis; bąla, todėl b__lantis; sąla, todėl s__lantis; gęsta, todėl g__stantis; tręšta, todėl tr__štantis; mąžta, todėl m__žtantis; šąšta, todėl š__štantis.

4. Įrašykite praleistas raides.

Nosinės raidės **ą, ę** rašomos žodžių šaknyse, kai jomis žymimi garsai išlieka ilgi tiek kirčiuotame, tiek nekirčiuotame skiemenyje.

__žuolas Lietuvoje simbolizuoja stiprybę, tvirtumą ir ilgaamžiškumą. Sudužo __sočio __sa. Ir senovės lietuviai virė l__šių sriubą. Mezgama virbalais, neriamą v__šeliu.

5. Perskaitykite pavyzdžius ir padiktuokite vienas kitam.

Ieško nepametęs. Jieznas – nedidelis Lietuvos miestelis. Jiesia – upė vidurio Lietuvoje. Jie didžiuojasi savo kalba. Ieva – įprastas Lietuvos medis. Storiausias ir seniausias medis – Stelmužės ąžuolas.

